

Taula rodona: «Necessitats terminològiques en els mitjans de comunicació»

1. EL CAS DEL FUTBOL

1.1. *Condicionants de les retransmissions esportives*

Quan un locutor retransmet una competició esportiva per la ràdio, hi ha alguns factors que el condicionen:

— No pot parar de parlar, perquè es crea un silenci que l'oient no entén. En la televisió, en canvi, hi pot haver pauses, ja que es manté la comunicació visual. Així, a la ràdio, el locutor ha de parlar constantment —i ha de dir coses interessants— fent servir estructures lingüístiques correctes.

— No pot retocar allò que ha dit. El locutor no pot eliminar el que ha dit. Si vol rectificar, ho ha de fer per acumulació —i no per substitució— i això comporta una despesa addicional de temps.

— No pot dir el que vol, sinó que ha de descriure el que passa (l'argument). El que passa és igual per a tothom, però cadascú ho explica en funció de la seva visió, la seva mirada, la seva interpretació; aquesta interpretació és, doncs, l'aportació creativa del locutor.

— Ha d'ometre, suprimir i triar. Per exemple, si en una acció de joc, hi intervenen set jugadors i és molt ràpida, el locutor ha de saber que té el temps just per acabar la descripció quan acabi la jugada. Per això, el locutor ha de seleccionar què diu i què no, i ha de valer-se de recursos com prescindir de les paraules i accentuar el ritme i l'entonació.

— Ha d'anar en sincronia amb la reacció sonora de la graderia. La graderia proporciona uns elements sonors que el locutor no pot ometre. Per exemple, si la

graderia xiula, el locutor ha d'explicar que pel marcador s'ha anunciat un gol del Madrid, o bé, si la graderia aplaudeix, el locutor ha d'explicar que Leo Messi ha començat a escalfar perquè l'entrenador el vol fer sortir a jugar. Aquests elements sonors formen part del discurs i el locutor no els pot passar per alt.

Així, tots aquests elements i molts d'altres en condicionen el discurs. Sovint, a més, per completar el discurs, el locutor vol donar detalls tècnics, vol recordar fets històrics relacionats amb el que ha passat. Aleshores té el problema de l'ouera: en seixanta segons hi caben un nombre determinat de paraules de la mateixa manera que en una ouera hi cap un nombre determinat d'ous i, quan ja s'hi han posat tots, no n'hi caben més i s'ha de triar sistemàticament. Per tant, si el locutor no té esmolada l'eina de la llengua, si no té molt interioritzat un llenguatge que sigui útil per a les transmissions (com ara les paraules curtes), està molt limitat.

1.2. Terminologia futbolística

L'any 1976, vaig començar a fer les retransmissions de partits de futbol en català prenent com a base la terminologia proposada per Jordi Mir i pel professor Alfred Badia.

El llenguatge de l'esport, que es va conformar al llarg del segle xx, ha mantingut i manté una evolució constant. Les solucions que s'han acabat adoptant per furnir una de les llengües més emergents i més dinàmiques de la història de la comunicació i que, a més, és una llengua popular i generalitzada a tot al món han rebut influència de l'anglès, que és la llengua a través de la qual van arribar els conceptes d'aquestes pràctiques esportives. Algunes d'aquestes paraules angleses han evolucionat i d'altres s'han suprimit. En el cas concret del català, hi ha un altre fet definitiu que condiciona fortament la terminologia esportiva: els quaranta anys del franquisme. Durant aquests anys, no hi va haver català en els mitjans de comunicació i, a més, hi va haver molta presència de la llengua espanyola en programes amb una gran audiència (com *El carrusel deportivo*, de la Cadena Ser).

Això va fer que l'any 1976, quan es va intentar fer una proposta de terminologia futbolística en català, s'haguessin d'anar a buscar, d'una banda, els documents de la premsa general de més de trenta anys enrere (*La Veu de Catalunya* o *Xut!*) i, de l'altra, les solucions que feia servir la graderia (s'hi continuava parlant en català).

Les línies generals del criteri que vam seguir per a les transmissions futbolístiques en català es resumeix en sis idees. El nostre objectiu era establir sempre una proposta que fos útil i normativa: calia amorosir el discurs tant com fos possible, però sense allunyar-se d'un referent normatiu.

Aquestes sis idees eren:

— Aprofitar solucions tradicionals vigents. A la graderia, als camps de futbol, hi havia una manera de parlar molt viva, que no reflectien els mitjans (perquè

no hi havia mitjans en català). La gent a la graderia deia *quin canyardo li ha fotut, quina castanya, quina trompada, aquell defensa és un colador...* Aquest era un llenguatge lúdic, que es completava amb el llenguatge més tècnic dels mitjans.

— Valorar els usos lingüístics i revisar els automatismes. Calia revisar-los en el sentit de preguntar-se si, per exemple, una *paret*, una *trena* i una *ziga-zaga* eren la mateixa cosa o si a tots els entrenadors se'ls havia de dir *mister* encara que haguessin nascut al costat de casa...

— Acceptar la interferència i la metàfora omnipresent. Es recorria a metàfores, préstecs, sinònims, metonímies, argot..., que estaven acompanyats de la influència constant de llenguatges d'altres esports. Per exemple, l'atletisme donava *esprint* i *esprintar*; l'automobilisme, *anar alt o baix de revolucions*; la nàutica, *juguar amb el vent de popa*. El llenguatge futbolístic també rebia influència d'altres llenguatges no esportius: del món de l'anatomia, *ser el cervell de l'equip*; de la toxicologia, *fer un xut enverinat*; de la delinqüència, *robar la cartera al defensa*; del món musical, *fer una cantada o fer un recital* —que són antònims. Així mateix, del llenguatge del futbol també han sortit moltes expressions que s'han usat àmpliament en la llengua general, com ara *casar-se de penal*.

— Tenir present la interferència constant de l'espanyol (i reflexionar sobre l'estructura de la llengua). En la llengua general hi havia molt introduïdes expressions com *césped* o *palco*. Si el locutor té bones solucions per a casos com aquests, val la pena utilitzar-les encara que, inicialment, l'oient pugui no entendre-les. Amb el pas dels anys i l'increment dels mitjans que emeten en el territori català, les interferències han augmentat i han afectat negativament la llengua tant en l'àmbit lèxic com sintàctic o fonètic.

— Respectar els anglicismes arrelats. Ara el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans inclou com a catalanes paraules com *rècord*, *maillot*, *mànager* i *matx*.

— Evolucionar, actualitzar-se i ser creatius quan calgui. Cal evolucionar al ritme que marca la vida. La posició inicial de respecte i defensa de la norma, que són el punt de partida, no han de suposar de cap manera negar l'evolució ni tan sols alentir-la, perquè si ho féssim, perdriem la capacitat de mantenir la vigència de connexió amb l'oient, que és una condició imprescindible per als que treballem en mitjans de comunicació de massa. Per tant, si cal, s'ha de ser creatiu sense cap mena de complexos. Ara es diuen coses que fa trenta anys no s'usaven: *fer una seguida*, *ser un jugador mediàtic*, *tenir línies de passada*, *generar espais*, *tenir una pujada als bessons*, *ser un jugador que obre el camp*, *matar el partit...*

Transcripció de la intervenció de

JOAQUIM M. PUYAL
Institut d'Estudis Catalans

2. EL CAS DEL BÀSQUET

En les transmissions de partits de bàsquet, miro d'utilitzar un vocabulari ampli, però sense anacronismes, i amb paraules que encara estiguin en ús, tot i que no són del tot habituals (per exemple, un període pot *acabar*, però també pot *cloure*; una cosa que ha passat *fa una estona*, també pot haver estat *suara*, i un jugador que *protesta molt i es fa una mica pesat*, pot ser que estigui, en un moment específic, *creuat de garrafons*).

El bàsquetbol rep constantment una allau d'anglicismes, atesa la seva procedència i atès al fet, també, que els americans inventen constantment expressions per definir accions del joc; expressions que, ràpidament, són acollides en anglès i, fins i tot, en altres idiomes. En el cas d'aquest esport —i segons la meva experiència—, els anglicismes es poden dividir en tres grups:

— Ineludibles: són aquells que no tenen traducció possible i que ja s'han fet un lloc en l'argot basquetbolístic de tot arreu, com ara:

- *play-off*: eliminatòries que es disputen un cop acabada la temporada regular.
- *alley-oop*: esmaixada que es fa per sobre del cèrcol després d'un servei d'un company.
- *draft*: elecció de jugadors novells (només ho fan els americans).

— Combinables: són aquells que tenen una traducció àmpliament acceptada i força usada, però que sovint es combinen amb la forma anglesa. En són exemples:

- *rookie*: debutant durant una temporada sencera. Es pot utilitzar *novell* o, fins i tot, *joventell*, que dona un toc «verdaguerià» a la transmissió.
- *final four*: *final a quatre*.
- *pick and roll*: *bloqueig i continuació*, que fa referència a un tipus de jugada.
- *pick and pop*: l'equivalent català *bloqueig i continuació cap enfora*, tot i que, és clar, té el problema que és massa llarg.

— Eludibles: són aquells que tenen una traducció amb tradició en català i, per tant, es pot evitar fer servir l'anglicisme.

- *buzzer beater*: *cistella al límit del temps* o *cistella sobre la botzina*.
- *time out*: *temps mort*.
- *flopping*: *simulació* ('fer veure, de manera ostensible, que el rival t'ha fet una falta').
- *on fire*: *endollat*. Personalment, de tant en tant, utilitzo l'expressió *en foc*, que penso que és una *boutade*.
- *coast to coast*: *de cantó a cantó*. Aquesta expressió, que fa referència a les dues costes dels Estats Units, s'usa per descriure la jugada que comença en una part del camp i es completa a l'altra.

- *trash talking*: fer el bocamoll.
- *MVP*: el més valuós.

M'agradaria ara fer referència a l'èxit d'un neologisme que vaig utilitzar per primera vegada en una transmissió de bàsquet, «apostoflant», i que ha fet forrolla, sobretot entre el jovent. Prové de la paraula francesa *époustouflant*, terme molt utilitzat en l'àmbit dels esports, i que significa 'fantàstic', 'sensacional', 'impressionant'... Personalment, n'adaptaria la grafia al català escrivint-la «epustufant», però aquesta paraula se m'ha escapat absolutament de les mans i s'ha usat àmpliament amb la forma «apostoflant». Aprofito per demanar que es valori la possibilitat d'incloure-la, com a gallicisme, en la propera edició del *Diccionari de la llengua catalana*.

Pel que fa a l'adaptació fonètica dels noms propis al català, considero que cal no fer el ridícul exagerant la pronunciació correcta en l'idioma original i que s'ha de fer servir el seny a l'hora de pronunciar-los.

I, per acabar, aprofito per fer un crit d'alerta sobre la pèrdua dels drets esportius de televisió, en el sentit que tothom s'està acostumant a sentir tot el que és important en castellà. No podem demanar als joves la militància que nosaltres hem tingut amb el català (m'agradaria destacar que el bàsquet és un esport que mira, sobretot, jovent); els hem de facilitar les coses, perquè, si no ho fem, estem perduts.

JORDI ROBIROSA
Comentarista esportiu

3. EL CAS DEL MOTOR

3.1. *Les arrels*

Diuen els estudiosos de la matèria que la primera transmissió de futbol en català la va fer Joaquim Ventalló el 1928, però tots tenim constància de la transcendència real de la feina realitzada per Joaquim M. Puyal des de l'any 1976.

En el cas dels esports del motor no hem tingut tanta sort, i la manca de tradició en la narració en català per mitjans audiovisuals de competicions, de cotxes o de motos, ha obligat els que després ens hi hem dedicat professionalment a trobar o crear de manera autodidàctica la millor manera possible d'utilitzar el català per fer aquesta feina aspirant a la màxima correcció possible.

3.2. *Els precedents*

Els primers precedents els trobem en connexions radiofòniques puntuals amb diverses curses que es feien a Barcelona, fonamentalment a partir de les que es disputaven al circuit de Montjuïc, ja que les anteriors —disputades al de Pedralbes—, s'havien produït en un temps en què no hi havia cap sensibilitat per a l'ús de la nostra llengua com a eina vehicular de transmissió.

Emissores com Ràdio Barcelona, Ràdio Nacional d'Espanya i, més tard, Ràdio Joventut van ser les primeres a fer difusió d'aquestes informacions, però sempre a partir de connexions molt breus.

3.3. *Els orígens*

A mitjan anys vuitanta, el circuit català de Televisió Espanyola (TVE) comença a fer puntualment algunes transmissions de competicions del motor en català, a través de La 2, i aprofitant la producció de les imatges inicialment pensada per a la primera cadena, on es feia la transmissió original.

Periodistes com Lalo Arias, Rafa Muro, Pepe Ruiz Orland o Miquel Àngel Rosselló van ser els encarregats de fer les primeres transmissions, però de manera molt esporàdica.

Més tard, Manel Arroyo i jo mateix ens encarregaríem de fer narracions amb més continuïtat, gairebé sempre en proves d'àmbit estatal o a través de diferents de proves internacionals.

La popularització de les diferents modalitats del motor —la Fórmula 1 (F1) del 1986 al 1988 i les edicions del Gran Premi de Motociclisme a finals dels vuitanta— va fer que TVE oferís l'opció d'escoltar la transmissió en directe de les curses en castellà a través de la primera cadena o en català a través de la segona.

Amb el naixement de TV3 el 1984, la televisió nacional de Catalunya comença a oferir algunes curses de motociclisme, sobretot de trial *indoor* (sota sostre), amb una certa regularitat. El 1988, TV3 emet alguns grans premis del Mundial de motociclisme en directe i des dels circuits, en ocasió de les proves decisives pels títols mundials de Sito Pons (Brasil) a la categoria dels 250 cc i d'Àlex Crivillé (República Txeca) en 125 cc, l'any següent.

En aquells temps, TV3 també emetia les proves del Superprestigio Solo Moto que es disputaven al circuit de Calafat, a l'Ametlla de Mar. Un fet que contribuiria de manera important a la normalització del català a l'hora d'informar d'aquestes disciplines esportives va ser la creació el març del 1988 del programa *Motor a fons*, encara present a la graella de la programació d'aquesta cadena (concretament, al canal Esport 3).

Precisament aquella mateixa competició, el Superprestigio, en l'edició del

1983, ja havia estat transmessa íntegrament a Ràdio Barcelona dins del programa *Esport en català*, amb la narració d'Eduard Boet, Antoni Bassas i qui signa aquest text, en una experiència insòlita en aquell moment, ja que no s'acostumava a transmetre curses senceres per la ràdio, cosa que ara és una pràctica habitual.

No és fins al 1999 que, en obtenir els drets de transmissió del mundial de F1 —coincidint amb el debut a la categoria dels catalans Marc Gené i Pedro Martínez de la Rosa a la cursa d' Austràlia d'aquell any—, TV3 no emet competicions automobilístiques del màxim nivell de manera regular, i fins a arribar a assolir grans resultats d'audiència durant gairebé dues dècades.

Tres anys abans, TV3 havia transmès l'estrena del català Fermí Vélez a les 500 Milles d'Indianàpolis, als Estats Units d'Amèrica (EUA). L'any 1990 va fer la Cursa de Campions, des del Sot del Migdia, a Barcelona, i durant aquell temps proves com el Supermotard de Can Padró, el Full Track de la Monumental, el Trofeu Andros d'Andorra, o un grapat de competicions de trial *indoor* arreu, es van fer habituals a la programació de Televisió de Catalunya, que sempre ha presat una atenció especial als esports de motor.

A finals dels vuitanta, els resums de cada etapa del Ral·li Dakar van gaudir d'una gran popularitat en horaris de màxima audiència i la transmissió en directe de la prova pròleg que es va disputar a la Zona Franca del Port de Barcelona va ser el programa triat per estrenar les emissions del Canal 33, el desembre del 1987, en caràcter de proves.

3.4. *L'evolució de l'ús del llenguatge*

Les primeres transmissions del motor a TVE tenien un nivell d'exigència lingüística bastant baix pel que fa a la utilització del català. Els castellanismes eren molt presents a les emissions i, en el millor dels casos, els anglicismes tenien un protagonisme exagerat.

Als anys vuitanta al centre emissor de TVE a Sant Cugat hi havia dues tendències: una, que apostava per un català molt arcaic, poc col·loquial, i una altra que maldava per un ús d'un llenguatge més estàndard. No hi havia un criteri estricte al respecte, ben definit, i la tria d'una via o una altra era una opció que depenia de cada periodista encarregat de fer les transmissions i del corrector lingüístic que, amb sort, rebia l'encàrrec de fer-ne un seguiment, cosa que només passava amb les peces dels informatius i gairebé mai en els directes.

En el meu cas concret —i per l'experiència acumulada a les temporades de treball a Ràdio Barcelona, dins de l'equip de Joaquim M. Puyal fent les transmissions de *Futbol en català*—, al començament vaig optar per intentar traslladar els mateixos criteris aplicats en ocasió de les seves narracions als esports mecànics en

què jo estava especialitzat, davant l'absència d'un patró de conducta específic per a aquells casos.

Quan vaig passar de TVE a TV3 el 1987, el control lingüístic sobre les meves narracions va ser més estricte i més coherent en comparació amb el que havia viscut a Sant Cugat. Però els lingüistes de TV3 discrepaven d'alguns dels criteris marcats per Puyal i vaig haver d'adequar les meves narracions a la normativa marcada des de Sant Joan Despí.

Tot i que l'automobilisme és un esport nascut a França, la terminologia emprada acostuma a tenir un origen anglosaxó i, per tant, l'abús de tecnicismes expressats amb anglicismes és fàcilment recurrent.

L'audiència de les curses, sobretot de les de cotxes, acostuma a tenir un cert nivell de coneixements tècnics de la matèria. Per això, el recurs fàcil del debutant inexpert és tendir a fer servir a tort i a dret aquests tecnicismes, majoritàriament utilitzats en anglès, sobretot per guanyar credibilitat envers aquesta audiència més entesa, però també per la por i l'afany d'agradar de qui comença.

Amb el pas dels anys, i el teòric guany de solvència professional, he intentat reduir la utilització d'aquests anglicismes per anar-los acompanyant de la corresponent traducció al català, sempre que era estèticament possible des d'un punt de vista sonor.

Així, m'he permès passar de dir exclusivament *pole position* a acompanyar-la de l'expressió *posició preferent de sortida* en un exercici de didàctica esportiva, més que de mestratge lingüístic que fora pretensions per part meva. I, finalment, m'he limitat a fer servir quan m'ha semblat només la versió catalana al moment de la màxima maduresa professional, a la recerca d'un estil personal i propi.

El mateix podríem dir de termes com *boxes* i *tallers*, *pit-lane* i *carrer d'acceleració*, *starting grid* i *graella de sortida*, *cockpit* i *cabina*, *grip* i *adherència*, *slicks* i *pneumàtics llisos*, *downforce* i *sustentació aerodinàmica*, i tants i tants d'altres.

L'experiència, però, també m'ha permès fer, més que traduccions literals, la interpretació de paraules que fan referència a conceptes sovint vinculats al món de l'enginyeria. I, d'aquesta manera, he optat per dir *ampolles* (i no *blisters*), *fregament* (i no *drag*), *inclinació* (i no *pitch*), *faldeta* (i no *spoiler*), *efecte terra* (i no *ground force*), *rebrec* (i no *graining*), etc.

És veritat que, de vegades, és complicat trobar una traducció adequada a un determinat tecnicisme o a la descripció d'una situació tècnica o esportiva, però l'ús d'un mot anglès, aleshores, hauria d'anar acompanyat d'una explicació per fer-lo entenedor sense la necessitat de ser enginyer o comissari esportiu.

3.5. *La necessitat col·lectiva*

Només hi ha una cosa que evolucioni més ràpida que el llenguatge: la tecnologia. Per tant, caldria anar adaptant les noves expressions locals equivalents a les originals anglosaxones gairebé a la mateixa velocitat.

I, de la mateixa manera, cal revisar-ne algunes, de difícil justificació. Per exemple, no podem seguir parlant de *parell motor* com a traducció de l'expressió anglesa *torque*. El *torque* és el moment de gir que pot transmetre l'arbre d'un motor al mecanisme conduït a què està acoblat. El gir d'un motor té dues característiques: el *torque* i la velocitat de gir. Traduïm erròniament *torque* per *parell*, quan hauríem de parlar de *força de par*, que és un concepte de física. I, en canvi, impossem el concepte lingüístic (*parell*, i no *par*) al mecànic. Aquí no podem considerar *parell* com un conjunt de dues unitats de res, sinó com la definició d'una força determinada que fem a l'hora de *collar* alguna cosa. Per tant, el meu suggeriment és validar *par motor* com a traducció de *torque* i desestimar *parell motor*, que és la forma acceptada i acadèmicament validada actualment.

Més enllà d'aquest simple apunt, sense més importància, difícilment podrem consolidar el bon ús d'un idioma si ja des de la utilització dels objectes més quotidians no el respectem. Cal fer un esforç per exigir que, per exemple, no únicament els manuals d'ús dels objectes siguin en català, sinó que també ho siguin les seves aplicacions més modernes i tecnològiques. No serveix de res que el manual d'usuari d'un cotxe tingui una versió en català si el web de la marca no té l'opció d'escollir el català com a idioma o si, quan entrem al vehicle, el sistema operatiu és capaç de donar-nos la benvinguda en múltiples idiomes, però no en el nostre. Si iOS o Android tenen alternatives de funcionament en català, per què encara no l'ofereixen els navegadors o els sistemes d'infoentreteniment dels cotxes d'última generació?

JOSEP LLUÍS MERLOS
Comentarista esportiu